

SUOMEN VARHAISIMMASTA TEOLLISUUDESTA

Lyhyt teollisuushistoriallinen bibliografia

Kirjoituksia vuosilta 1747-1998

Juha Kotipelto
Oulun yliopisto
Taideaineiden ja antropologian laitos
1998

Tähän bibliografiaan on kerätty Suomen varhaisinta teollisuutta käsittelevää lähdeaineistoa, myös aineistoa, joka käsittelee "teollisuutta Suomessa ennen varsinaista teollisuutta". Aineisto on monentasoista: lyhyehköistä sanoma-, aikakaus- ja tieteellisempien lehtien artikkeleista laajahkoihin tieteellisiin tutkimuksiin. Lähteet kertovat Suomen teollistumisen ensiaskelista, uranuurtajista, laitosten perustajista, mestareista ja työntekijöistä, teollisuusyhteisön sosioekonomiasta. Luetteloon on otettu mukaan aineistoa, joka käsittelee metalli-, tiili-, lasi- ja ruutiruukkitoimintaa, kaivostoimintaa ja malminjalostusta, hiilenpolttoa, "vuorikemiaa" kuten potaskan ja salpietarinvalmistusta,

Sama teos saattaa olla luettelossa useamman kerran: teoksesta on poimittu tärkeänä pidetty artikkeli/artikkeleita erikseen ja koko teos on mukana toisaalla.

Luetteloa laadittaessa on noudatettu seuraavaa käytäntöä: artikkeli on lainausmerkeissä, lähde kursivilla, aakkostus on tehty kirjoittajan mukaan, toimitetuissa lähteissä otsikon ensimmäisen merkitsevän sanan mukaan, kustannuspaikka/kustantaja on mainittu, jos se on tiedossa. Erilaisissa sarjajulkaisuissa em. käytännön johdonmukainen toteuttaminen on joskus ollut ongelmallista.

Luettelossa on kirjoituksia vuodesta 1747 nykypäivään, arkkipiispa ja tiedemies Carl Fredrik Mennanderin (1712-86) *Tervanvalmistuksesta Pohjanmaalla* (nro 102) *Ruukkien retkeen* (nro 151).

Luettelon laadinnassa on käyty läpi seuraavat lähteistöt:

-artikkelitietokannat: ALEKSI (v. 1982-1998), ARTO (v. 1994-1998) ja KATI (v. 1980-1994)

-luettelot: OULA, LINDA ja FENNICA

-bibliografiat: Suomen historiallinen bibliografia 1544-1990 ja Pohjois-Suomen bibliografia II (vuoteen 1960)

Suomen teollistumisen voidaan katsoa varsinaisesti alkaneen suurvaltaajalla Kustaa II Aadolfin olessa Ruotsi-Suomen kuninkaana 1611-1632. Hän oli erityisen kiinnostunut vuoriteollisuudesta ja hänen ansiostaan Suomeen perustettiin maamme ensimmäinen varsinainen rautaruukki, Mustion ruukki Karjaalle vuonna 1616. Tästä alkoi rautaruukkien aikakausi Suomessa.

Ensimmäisen kerran ruukkitoimintaa harjoitettiin Mustionkoskien varrella 1560-luvun alkuvuosina, jolloin Juhana-herttua rakennutti Mustioon lyhytikäisen, ilmeisesti lähinnä koeluontoisen sulatusytin ja vasarapajan. Juhana-herttuan ruukki hyödynsi myöhemmin tärkeäksi tullutta Lohjan Ojamon kaivosta. 1500-luvun alkupuolella toimi myös lyhytikäinen Saitian ruukki Siuntiossa. Mutta ilmeisestikin "vuoriteollisuus" ei vielä tuolloin ottanut tuulta purjeisiinsa.

1. **Aaltonen, E.**, ”Jokioisten teollisuuslaitokset”. *Jokioinen 1631-1931*. Forssa 1931. S. 269-281.
2. **Aaltonen, Esko**, ”Forssan ensimmäiset teollisuuslaitokset”. *Lounais-Hämeen koti-seutu- ja museoyhdistyksen vuosikirja* 1951. Forssa 1951. S. 60-65.
3. **Ahtokari, Reijo**, *Suomen lasiteollisuus 1681-1981*. Lasikeraaminen teollisuusliitto, Helsinki 1981. 182 s.
4. **Annala, Vilho**, *Suomen varhaiskapitalistinen teollisuus Ruotsin vallan aikana*. Väitöskirja Helsingin yliopistossa. [s.n.], Riihimäki 1928.
5. **Annala, Vilho**, *Suomen lasiteollisuus 1681-1931*. Osa 1: Ruotsin vallan aika 1681-1809. [s.n.], Helsinki 1931. 178 s.
6. **Annala, Vilho**, *Suomen lasiteollisuus vuodesta 1681 nykyaikaan*. Osa 2: kehitys vuoden 1908 jälkeen. [s.n.], Helsinki 1931. 462 s.
7. **Annala, Vilho**, *Nuutajärven lasitehdas 1793-1943*. Otava, Helsinki 1943. 176 s.
8. **Annala, Vilho**, *Johannislundin lasitehtaan historia* [Kiikala]. [s.n.], Salo 1950. 167 s.
9. **A[spelin], J.R.**, ”Muistoonpanoja Suomen teollisuudesta ennen aikaa”. *Historiallinen arkisto* vol. 9. 1886. S. 231-233.
10. **Arrela, Veli**, ”Raudan historiaa Tornionlaaksosta - Kaaraneksen osuudesta erikoisesti”. *Kaltio* 1958. S. 156-157.
11. **Avaa ovi Leineperin ruukkikylään**. Kullaan kunta, Kullaa 1989. 7 s.
12. **Bomansson, K. Aug.**, ”Handlingar rörande Finlands historia” [1559-1731, käsittelevät etupäässä vuoritointa]. *Suomi* 1859. S. 217-264.
13. **Bremer, C.G.**, ”Johan Jacob Kijk på Tyko bruk [Perniö]. En industriman från 1700-talet”. *Hembygden*. 1913. S. 113-125.
14. **Böök, A.Th.**, ”Vierun ja Tampitarhan rautaruukit sekä Vierun öljytehdas. Entisiä tehtaita Padasjoella”. *Hämeenmaa* nro 4 = *Hämeen heimoliiton julkaisuja* nro 10. 1934. S. 185-193.
15. **Cajander, K.A.**, *Suomen ensimmäinen lasitehdas*. Lisiä Uudenkaupungin historiaan 12. (Asianosaisten luvalla uudelleen julkaissut Helmer Winter). Helmer Winter, Uusikaupunki 1930. 32 s.
16. **Dalsbruk 1686-1986**. Toim. Iver, Anneli, Iver, Robert ja Lukala, Marianne. [Dalsbruk, Ovako] 1986. 237 s.
17. **Ekman, Karl**, *Stockfors bruk. Dess tillkomst och utveckling intill närvarande tid*. [s.n.], Helsingfors 1936. 232 s.
18. **Ekman, Karl**, *Herraskartanon vanhan tehtaan historia. Teijon tehdas 1686-1936*. Teijon tehtaas, Helsinki 1937. 336 s.

19. **Ekman, Karl, Nordström, W.E.**, *Masuuni, josta tuli suurvalimo. Högforsin tehdas*. Osa 1: 1820-1874. [s.n.], Kouvola 1953. 455 s.
20. **Ekman, Karl, Nordström, W.E.**, *Masuuni, josta tuli suurvalimo. Högforsin tehdas*. Osa 2: 1874-1950. [s.n.], Kouvola 1954. 341 s.
21. **[Fager, Paul]**, *Minnesblad ur Fiskars bruks historia 1649-1899*. [s.n.], Helsingfors 1899. 67 s.
22. **Falck, Ole**, ”Pettu tegelbruk. Ett försök att rekonstruera en försvunnen insulär småindustri” [Särkisalo]. *Nordenskiöld-samfundets tidskrift*. 1976. S. 26-39.
23. **Fewster, Derek Andrew**, *Samhället kring pottorna. Åviks glasbruk som en struktur 1748-1833*. Pro gradu -tutkielma Helsingin yliopistossa Suomen ja Skandinavian historian oppiaineessa. Helsingin yliopisto, Helsinki 1991. 122 s.
24. **Fiskars tänään ja 300 vuotta sitten. 1649-1949**. [s.n.], [s.l.] 1949. 47 s.
25. **Forsberg, Juha, Kankkunen, Ari**, *Järvimalmiruukista kartonkitehtaaksi. Juanteh-taan historia 1746-1996*. Strömsdal, Juankoski 1996. 350 s.
26. **Fontell, A.G.**, ”’Bergsbruk’ i närheten af Korsholm” [Mustasaari]. *Historiallinen aikakauskirja* vol. 8. 1884. S. 351-352.
27. **[Ganander, Christfrid]**, ”Utdrag af et bref ifrån herr comministern mag. Christfrid Ganander, dat. Franzila d. 14 maji 1784” (Om järntilwärkning i Siikajoki socken). *Tidningar utgivna af et Sällskap i Åbo* 1784. S. 339-341.
28. **Haapakosken tehdas oy. Haapakoski bruks ab. Perustettu vuonna 1842**. [s.n.], Helsinki 1945. 16 s.
29. **Haavikko, Paavo**, *Wärtsilä 1834-1984. Wärtsilä-yhtiön ja siihen liitettyjen yritysten kehitysvaiheita kansainvälistyväksi monialayritykseksi*. Wärtsilä Oy, Helsinki 1984. 224 s.
30. **Haggrén, Georg**, *Arvostetut ammattilaiset ja muu ruukinväki. Kuusi teollisuusyh-teisöä suurvalta-ajan läntisellä Uudellamaalla*. Pro gradu -tutkielma Helsingin yli-opiston Suomen ja Skandinavian historian oppiaineessa. Helsingin yliopisto, Hel-sinki 1992. 304 s.
31. **Haggrén, Georg**, *Patruuna, mestari ja muu ruukinväki. Läntisen uudenmaan rautaruukkiyh-teisöt suurvalta-ajalla*. Lisensiaatintutkimus Helsingin yliopiston Suomen ja Skandinavian historian oppiaineessa. Helsingin yliopisto, Helsinki 1994. 320 s.
32. **Haggrén, Georg**, ”Perniön Näsen salpietarinkeittimö (1592-1640)”. *Perniö -kuninkaan ja kartanoiden pitäjä*. Helsingin yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja nro 15. 1997. S. 163-172.
33. **Hahne, Reijo**, *Inhan ruukkiyh-dyskunta 1833-1964*. Reijo Hahne, Ähtäri 1994. 162 s.
34. **Hakala, Pertti**, ”Ämmä - bruket i Ödemarken”. *Ur armod och ur ödemark*. *Historicus* skriftserie nro 4. 1982. S. 48-53.

35. **Halila, Aimo**, ”’Tervakaupan sosieteetti’ ja Oulun ensimmäinen pikipolttimo”. *Me raatiherrat ja porvarit* - Aimo Halila. [s.n.], Helsinki 1944. S. 184-188.
36. **Halila, Aimo**, ”Kovaonninen lasimestari. Suomen ensimmäisen lasitehtaan tarina” [Uusikaupunki]. *Me raatiherrat ja porvarit* - Aimo Halila. [s.n.], Helsinki 1944. S. 211-218.
37. **Hanno, Carl-Uuno**, ”Bottniska gälbjutare och ryska tjukor”. *Norrbottnen. Årsbok 1973*. Luleå 1973. S. 113-158.
38. **Heinonen, Jorma** ja **Vuoristo, Osmo**, ”Lasi”. *Antiikkikirja* - Jorma Heinonen ja Osmo Vuoristo. Kahdestoista painos. Tammi, Helsinki 1998. S. 196-221.
39. **Helakaltio, Vilho**, ”Köngäksen rautatehtaan 300-vuotisvaiheet” [Kolari]. *Viiri* 1941. S. 6-7, 24.
40. **Helin, Martti, Penttilä, Olavi**, ”Ratinan lasitehdas 1874-1877” [Tampere]. *Tampereen kaupungin museolautakunnan julkaisuja* nro 5. [Tampere] 1974. 7 s.
41. **Hiltunen, Mauno, Forss, Aulis, Vilkuna, Janne**, *Siikajokilaakson historia*. Siikajokilaakson kunnat ja seurakunnat, Siikajoki 1996. 907 s.
42. **Hisinger, F.L.**, *Kortfattad historik över Billnäs bruk i Pojo, Finland*. [s.n.], Ekenäs 1923. 4 s.
43. **Holopainen, A**, ”Karjalaista rauta- ja rahtiromantiikkaa”. *Karjalainen Viesti* nro 4. 1958. S. 6-10.
44. **Hoving, Victor**, *Juantehdas 1746-1946*. [s.n.], Kouvola 1946. 234 s.
45. **Hoving, Victor**, *Lohjan Kalkkitehdas 1897-1950*. Helsinki 1952. 309 s.
46. **Hukkinen, Lars J.**, ”Järnindustriminnen i Västra Nyland”. *Västnyländsk årsbok 1978*. Ekenäs 1978. S. 41-56.
47. **Hultin, Tekla**, ”Historiallisia tietoja Suomen vuoroimesta Ruotsin vallan aikana”. *Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja* 26. Helsinki 1897. 351 s.
48. **Hyttinen, Esko**, *Rauta ja teräs*. Osa 2: Ruukkien historiikkeja noin vuosina 1600-1920. Oulun yliopiston rakennetekniikan laboratorion julkaisuja nro 55. Oulun yliopisto, Oulu 1997. 248 s.
49. **Hämynen, Tapio**, ”Venäläiset teollisuudenharjoittajat Salmin kihlakunnassa autonomian ajalla”. *Venäläiset Suomessa 1809-1917*. Historiallinen arkisto vol. 83. 1984. S. 85-113.
50. **Hämynen, Tapio**, ”Järvimalmin jalostuksesta puun jalostamiseen. Teollisuus ja käsitö 1880-1940. *Maakuntien nousu. Kehityksen suuntia Itä-Suomessa*. Päätoim. Antero Heikkinen. Snellman-instituutin julkaisuja vol. 11. 1990. S. 44-78.
51. **Härö, Elias**, ”Teollisen menneisyytemme ympäristöt”. *Kotiseutu*. 1983. S. 67-71
52. **Härö, Erkki**, ”Kirjakkalan ruukki”. *Perniön joulukalenteri*. 1987. S. 10-14.

53. **Härö, Erkki**, ”Suomalaisen ruukinmiljöön yleispiirteet”. *Muistomerkki. Kirjoituksia Antero Sinisalolle*. Toim. Pekka Kärki et al. 1987. S. 59-74.
54. **Härö, Erkki**, ”Vantaan ruukki”. *Helsingin pitäjä*. 1983. S. 44-55.
55. **Häyrynen, Matti**, ”Rautateollisuutemme kehityksestä”. *50 vuotta Suomen teollisuutta ja taloutta*. Teknillinen Aikakauslehti, erikoisnumero 4 A 1946. Helsinki 1946. S. 217-225.
56. **Höijer, Erkki**, ”Teijon tehdas puolivuosisataa sitten” [Perniö]. *Otava*. 1912. S. 509-512.
57. **Jokipii, Mauno**, ”Karkun kupariseppiä 1500-luvulla”. *Kotiseutu*. 1949. S. 94-97.
58. **Jokipii, Mauno**, ”Kiikan ruukkiteollisuudesta ennen vanhaan”. *Vanhaa Kiikkaa = Tyrvään seudun museo- ja kotiseutuyhdistyksen julkaisuja* nro 20. 1949. S. 49-72.
59. **Jokipii, Mauno**, ”Satakunnan varhaisimmasta teollisuudesta ennen isoavihaa”. *Historica 1 = Studia historica Jyväskyläänsä 1*. 1962. S. 275-334.
60. **Julin, Jacob von**, *Koskis bruk 1679-1979*. [s.n.], Helsingfors 1981. 24 s.
61. **Junttila, Juhani, Pasanen, Juha, Teppo, Jorma**, *Tukkikämppejä ja ruukinpirtejä Lapin savotoilta ajalta 1880- 1930*. Erikoistyö. Oulun yliopiston Arkkitehtiosaston rakennustaiteen historia laitos. Lapin metsämuseoyhdistys, Rovaniemi 1974. 23 s.
62. **Jutikkala, Eino**, ”Teollistuminen Suomessa ennen ensimmäistä maailmansotaa”. *Öljyposti* nro 4. 1984. S. 20-25.
63. **Juutilainen, M.**, ”Rautateollisuuden kehityksen alkua ajoilta”. *Ahjo* nro 3. 1960. S. 15-17.
64. **Jörgensen, Arne**, ”Uudenkaupungin lasitehdas sekä katsaus Ruotsin lasiteollisuuden ensimmäisiin vaiheisiin. *Historiallinen aikakauskirja*. 1906. S. 48-53.
65. **Kallinen, Lauri**, *Ruukki - Pohjois-Suomen vanhin teollisuuspaikkakunta* [Siikajoki]. Lauri Kallinen, Oulainen 1969. 43 s.
66. **Kalpio, Olli**, *Ruukista naulatehtaaksi. Koskensaaren tehdasyhteisön ja ruukkilaisen elämäntavan muotoutuminen ennen toista maailmansotaa*. Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksen tutkimuksia nro 22. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1988. 220 s.
67. **Kanerva, Taito**, ”Tiilien valmistuksesta Kärkölässä”. *Päijät-Hämeen tutkimusseuran vuosikirja*. 1983. S. 57-63.
68. **Kauko, Jorma**, ”Ämmän ruukki [Kianta]. Kappale Korpi-Kainuun menneisyyttä [Suomussalmi]”. *Rajamme vartijat*. 1945. S. 260-262.
69. **Kaukoranta, Toivo**, *Piirteitä Värtsilän seudun asutuksesta ja teollisuudesta. Aikaisempia vaihteita*. [s.n.], Helsinki 1935. 193 s.
70. **Kautovaara, Pekka**, *Ruukin töissä*. Kunnallispaino, Vantaa 1986. 221 s.

71. **Kautovaara, Pekka**, ”Ruukin töissä” (Seppo Määttänen: ”Sympaattisista sysistä rautainen historia”). *Talouselämä* vol. 49, nro 40. 1986. S. 44-45.
72. **Kianto, Ilmari**, *Patruunan tytär. Romaani Ämmän ja Kurimon rautaruukkien ajoilta*. Romaani. Otava, Helsinki 1933. 247 s.
73. **Kiilo, Tuulikki**, ”Tämä maailma ja Leineperin pruuki”. *Satakunnan museo* nro 1. 1989. S. 15-24.
74. **Koivisto, Olavi**, ”Kauttuan ruukki ja Euran talonpojat Ruotsin vallan aikana”. *Turun historiallisen yhdistyksen julkaisuja* nro 15 = *Turun historiallisen arkiston julkaisuja* nro 15. 1960. S. 57-76.
75. **Kopisto, Aarne**, ”Teollisuuden syntyvaiheista Oulussa”. *Käsityö ja teollisuus* nro 9. 1969. S. 7-8. Nro 10. 1969. S. 10,17,19.
76. **Kopisto, Sirkka**, *Nybyn lasiruukin vaiheita* [Olhava]. Pohjois-Pohjanmaan museon julkaisuja nro 2. Pohjois-Pohjanmaan museo, Oulu 1972. 32 s.
77. **Korteniemi, Markku**, ”Hiilimiiluja ja potaskanvalmistuspaikkoja Tornionlaakson yläosasta”. *Faravid* vol. 14. 1990. S. 55-69.
78. **Korvenmaa, Pekka**, *Kauttua. Tuotanto ja ympäristö 1689-1989*. Käännökset Jüri Kokkonen. A.Ahlström Oy, Kauttua 1989. 152 s.
79. **Kotioja, Liisa**, ”Abraham Falander, pruukin ensimmäinen patruuna”. *Seinäjoen joulu*. 1981. S. 12-15.
80. **Kuisma, Markku**, ”Brukspatroner och sågindustri på 1700-talet. Utvecklingsdrag i intressekampen mellan bruken och sågrörelsen i västra Nyland ca 1730-1750”. *Västnyländsk årsbok* vol. 7. 1983. S. 63-78.
81. **Kuurma, Woldemar**, ”Järnilän eli Mustaruukin lasitehdas” [Uusikirkko Vaasan läänissä]. *Osma 1958-59*. Helsinki 1959. S. 15-18.
82. **Laine, Eevert**, *Piirteitä Suomen vuoritoimen historiasta 19-vuosisadan ensipuoliskolla. I. Rautateollisuus 1808-1831*. Väitöskirja. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja nro 43. Helsinki 1907. 323 s.
83. **Laine, Eevert**, *Jussaaren rautakaivos valtion käyttämänä vuosina 1834-1861* [Tammisaari]. Historiallinen arkisto vol. 37, nro 3. 1929. 79 s.
84. **Laine, Eevert**, ”Von Haartman ja Juvakaisenmaan rautakaivos” [Kolari]. Esitelmäselostus/ pöytäkirjat. *Historiallinen arkisto* vol. 41. 1934. S. 167-168.
85. **Laine, Eevert**, ”Kauttuan hiilitaistelu Falckien aikana”. *Historiallinen arkisto* vol. 47. 1940. S. 153-196.
86. **Laine, Eevert**, *Suomen vuoritoimi 1809-1884*. Sarjassa *Historiallisia tutkimuksia* vol. 31, nro 1-3. Osa 1: Yleisesitys, 674 s., Osa 2: Ruukit, 752 s., Osa 3: Harkkohtytit, kaivokset, konepajat, 570 s. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1948-1952.
87. **Laitakari, A[arne]**, ”Om finnarnas järntillverkning som hemslöjd före de egentliga järnbrukens tid”. Stockholm 1928. S. 171-176.

88. **Lakio, Matti**, *Teollisuuden kehittyminen Itä-Suomessa 1830-1940. Aluehistoriallinen tutkimus teollisuudesta Kuopion ja Mikkelin läänissä*. Itä-Suomen instituutin tutkimuksia A 5. [Mikkeli] 1975. 180 s.
89. **Launonen, Ulla**, *Berga glasbruk* [Pirttikylä]. [s.n.], Vasa 1975. 71 s.
90. **Laurinmäki, Heikki**, ”Östermyra - Törnävä. Piirteitä rautaruukin, ruutitehtaan ja tehdasmaatilan vaiheista” [Seinäjoki]. *Kytösavut*. 1945. S. 66-84.
91. **Lemström, Rainer**, ”Rautakosken ruukin vaiheita”. *Lopen joulu* nro 12. 1987. S. 34-37.
92. **Levanto, K.I.**, ”Hiukan Satakunnan entisistä rautaruukeista”. *Vuoriteollisuus* nro 2. 1956. S. 13-17.
93. **Liakka, Niilo**, *Orisbergin ruukki ja maatila*. WSOY, Porvoo 1920. 272 s.
94. **Liakka, Niilo**, *Orisbergin ruukki ja maatila. Vuosikymmen 1920-30*. WSOY, Porvoo 1931. 52 s.
95. **Lisälehtiä Johannislundin lasitehtaan historiaan. Lasitehtaan kulttuurihistoria 1813-1960**. Lasitutkimuksia - Glass Research IX (1998). Suomen lasimuseon tutkimusjulkaisu. The Bulletin of Finnish Glass Museum. Toim. Markku Annila et al. Suomen lasimuseo 1998. 147 s.
96. **Lundqvist, Gunnar**, *Skogby bruks historia 1854-1904*. [G.Lundqvist], [Ekenäs] 1998. 87 s.
97. **Luukko, F.A.**, ”Kummitus ja kalkinpoltto. Kalkinpoltosta ja sen syntyvaiheista Lappajärven seuduilla”. *Kotiseutu*. 1935. S. 132-136.
98. **[Lönnbohm, O.A.F.]**, ”Raudanvalmistus kotiteollisuutena”. [Kirj.] O.A.F. Mustonen. *Suomen museo*. 1894. S. 58-61, 98-104.
99. **Löfberg, Aimo**, *Suomen lasinpuhaltajat 1748-1860*. Sarjassa *Lasitutkimuksia* nro 1. Suomen lasimuseo, Riihimäki 1981. 87 s.
100. **Matiskainen, Heikki, Haggrén, Georg, Vanhatalo, Simo**, *The archaeology of the early glass industry in Finland. The glassworks of Ävik in Somero (1748-1833) and Mariedal in Sipoo (1776-1824)*. Käännös Jüri Kokkonen. Sarjassa *Lasitutkimuksia* nro 6. Riihimäen kaupunki, Riihimäki 1991. 120 s.
101. **Matiskainen, Heikki**, *Suomalaisen lasin historia Suomen lasimuseossa*. Suomen lasimuseon julkaisuja. Riihimäen kaupunki, Riihimäki 1994. 111 s.
102. **Matiskainen, Heikki, Haggrén, Georg**, ”Finland’s oldest glass furnaces. Studies in industrial archaeology”. *ANNALES du 13e CONGRÈS de l’ ASSOCIATION INTERNATIONALE pour l’HISTOIRE du VERRE. Pays Bas \ 28 août - 1 septembre 1995*. 1995. S. 447-462.
103. **Melander, K.R.**, ”Eräs kuparikompanian perustamista koskeva asiakirja”. *Historiallinen aikakauskirja* vol. 27. 1918. S. 68-70.

104. **Mennander, Carl Fridric, Juuelius [Juvelius], Eric**, *Tiärtilwäreckningen i Österbotn, Korteligen beskrifwen Sedermehra af Auctorn [Juvelius] ifrån Latin på Svenska efter befallning öfwersatt, och något ändrad samt tilökt, til trycket befördrad*. Åbo [1747]. 36 s. Näköispainos suomeksi: *Tervanvalmistus Pohjanmaalla. Lyhyesti ja väitöskirjassa Luonnontieteen Professorin ja Kuninkaallisen Tiedeakatemian jäsenen Herra Carl Fridric Mennanderin tarkastamana julkaissut Eric Juuelius. Pohjalainen 13:na Kesäkuuta vuonna 1747. Sittemmin Tekijän Latinasta Ruotsiksi käskyn mukaan kääntämä/ ja jonkin verran muuttama sekä lisäämä ja painettavaksi toimittama*. Suom. Meri Utrio. Oy Amanita Production Ltd, Somero 1986. 29 s.
105. **Mikkola, Jukka**, ”Venäjältä tulleet teollisuudenharjoittajat Suomessa 1808-1880”. *Venäläiset Suomessa 1809-1917*. Historiallinen arkisto vol. 83. 1984. S. 211-240.
106. **Micklin, Emil**, ”Lasillakin on historiansa” [Nybyn lasitehdas Iissä]. *Suomen kuva-lehti* 1931. S. 1564-1565.
107. **Mustelin, Olof, Nils Ludvig Arppe**. *Karjalan teollisuuden perustaja*. [s.n.], Porvoo 1973. 230 s.
108. **Myllykylä, Turkka**, *Ruukinkanavasta meriväyläksi. Strömmän kanavan historiaa 1840-luvulta nykypäiviin*. Tielaitos, Turun tiepiiri, Turku 1997. 146 s.
109. **Mäkelä, A.B.**, *Ruukin jaloissa*. Romaani (”Tapaukset Vallinkosken tehtaalla ja sen läheisyydessä”). Kuopion Uusi Kirjapaino, Kuopio 1896. 212 s.
110. **M[äättänen], H[erman]**, ”Kannaksen teollisuutta v:lta 1745-98”. *Karjalan Aamu*. 1954. S. 147-150.
111. **Nevavuori, Lempi**, ”Männäisten ruukki” [Kalanti]. *Turun historiallisen yhdistyksen julkaisuja* nro 4. 1933. S. 264-325. Myös: ”Varsinais-Suomen menneisyyttä”. *Lisiä Varsinais-Suomen historiaan* 2. 1933. S. 114-175.
112. **Nevavuori, Lempi**, *Männäisten ruukin historia. Kappale Kalannin pitäjän historiaa ja vähän Laitilankin*. Kalannin kunta, Kalanti 1976. 154 s.
113. **Nikander, Gabriel**, *Finlands äldre järnindustri*. Historiallinen arkisto vol. 35, nro 1. 1926. 14 s.
114. **Nikander, Gabriel**, ”Myr- och sjömalmsmältning i äldre tid”. *Historisk tidskrift för Finland*. 1928. S. 53-85.
115. **Nikander, Gabriel**, *Fiskars bruks historia. Minnesskrift*. [s.n.], Åbo 1929. 200 s.
116. **Nikander, Gabriel**, ”Järntillverkning som allmogenäring. Hälsning till svensk allmoge i Finland från Åbo Akad. Studentkår 1930. Åbo 1930. S. 4-7.
117. **Nikander, Gabriel**, ”Vuoriteollisuus ja manufaktuurit”. *Suomen kulttuurihistoria III*. Jyväskylä 1935. S. 13-57.
118. **Nikander, Gabriel**, ”Mulljärnssmältningen i Österbotten”. *Budkavlen*. 1939. S. 42-50.
119. **Nikander, Gabriel**, ”De gamla järnbruken i Kimitobygden” [Kemiö]. *Kring konst och kultur. Studier tillägnade Amos Anderson*. Helsingfors 1948. S. 182-193.

120. **Nokelainen, Ensio**, ”Raudan valmistus ja takominen Pohjois-Suomessa 1700- ja 1800-luvulla”. *Turkansaaren vuosikirja* vol. 3. 1985. S. 25-28.
121. **[Nordenskiöld, August]**, ”Förteckning på alla i Finland belägne järn-bruks belägenheter, nuwarande ägare, tillätne smide, privilegier, m.m.”. *Tidningar utgivna af et Sällskap i Åbo*. 1772. S. 186-190.
122. **Nordström, W.E.**, *Svartå bruks historia* [Mustio Karjaalla]. [s.n.], Ekenäs 1962. 649 s.
123. **Norrmén, P.H., Ruth, William**, *Kappale Kymnlaakson teollisuuden historiaa*. Juhlajulkaisu Karhulan tehtaan 50-vuotispäivän johdosta. [s.n.], Helsinki 1924. 189 s.
124. **Nortia, Teuvo**, ”Entisajan salpietarinvalmistuksesta Suomessa”. *Tekniikan waiheita* nro 1. 1983. S. 10-12.
125. **Nurmi, Virpi**, *Skinnarvikin lasitehdas - puhallettua ikkunalasia*. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen julkaisuja sarjassa *Scripta ethologica* vol. 26. Turun yliopisto, Turku 1969. 30 s.
126. **Nurmi, Virpi**, *Skinnarvikin lasitehdasyhdyskunnan aktiviteettikenttä vuosina 1875-1934 vihki-, kaste ja muuttokirjojen valossa*. [s.n.], Turku 1971. 69 s.
127. **Nurmi, Virpi**, ”Ulkomaalaiset lasinpuhaltajat Suomessa”. *Sananjalka* vol. 27. 1985. S. 119-134.
128. **Nurmi, Virpi**, *Lasinvalmistajat ja lasinvalmistus Suomessa 1900-luvun alkupuolella*. Väitöskirja Turun yliopistossa. Julkaistu sarjassa *Kansatieteellinen arkisto* vol. 36. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki 1989. 186 s.
129. *Nuutajärvi. 200 vuotta suomalaista lasia*. Toim. Tuula Poutasuo. Hackman, Helsinki 1993. 119 s.
130. **Nyström, Per**, *Paraisten Kalkkivuori Osakeyhtiö 1898-1948. Talonpoikaiskoti-teollisuuden kehitys suurtuotannoksi*. [s.n.], Helsinki 1951. 344 s.
131. **Pato-oja, Aaro**, ”Pankakoski rautaruukkien aikana” [Pielisjärvi]. *Enso-Gutzeit* nro 2. 1958 S. 7-8, 13-14. Myös: *Enso-Gutzeit Henkilökunnan Lehti* nro 2. 1958. S. 11-14.
132. **Paulaharju, Samuli**, ”Köngäsen ruukki”. *Wanhaa Lappia ja Peräpohjaa* - Samuli Paulaharju. WSOY, Porvoo 1963. S. 49-64.
133. **Pelkonen, Lauri**, ”Pyhän Annan ruukki. Kappale Suojärven historiaa”. *Nuori Karjala*. 1958. S. 131-135, 147-149, 163-168. 1959. S. 3-7.
134. **Peura, Paavo**, ”Köngäksen ruukki ja Kaaranneksen masuuni”. *Faravid* vol 11. 1987. S. 279-289.
135. **Pietiläinen, Lauri**, ”Raudanvalmistusta Suomessa viime vuosisadalla”. *Rautaveikko* nro 3. 1958 S. 17-19. Nro 4. 1948. S. 16-17.

136. **Pohjanpalo, Jorma**, ”Petsamon nikkelin tarina”. *Rajamme vartijat* nro 4. 1986. S. 20-22.
137. **Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet**. Osa 2: Lakeuden osa-alue, Siikalatvan osa-alue, Raahen seutukunta. Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliiton julkaisuja A 116, Oulu 1993. 165 s.
138. **Posti, Helge**, ”Möhkön rautaruukin perustamisvaiheita” [Ilomantsi]. *Pogostan Pakinat* nro 2. 1959. S. 1-3.
139. ”**Pottaska** - en bestseller på 1700-talet”. *Skogbruket* nro 3. 1994. S. 18-19.
140. **Pousar, Jarl**, *Gerknäs glasbruk* [Lohja]. Specialtryck för Lojosamfundet nro 33. Helsingfors 1972. 10 s. Myös: *Suomen apteekkarilehti* 1975. S. 478-484.
141. **Putkonen, Lauri**, *Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt* nro 4/1988. Ympäristöministeriö/Valtion painatuskeskus, Helsinki 1989. 118 s.
142. **Pyhälä, E.**, ”Maailman pohjoisin rautatehdas sijaitsi aikanaan Suomessa. Hämeen ja Pohjanmaan rautateollisuuden vaiheista”. *Kotimainen tuotanto*. 1936. S. 202-205.
143. **Qvist, Johannes**, ”Västra Nylands järnbruk”. *Finlandia*. 1923. S. 115-133.
144. **Raatikainen, Artturi, A.**, ”Muistitietoa Sourun ruukista” [Karttula]. *Aarni* vol. 8. 1945. S. 77-97.
145. **Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt**. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja nro 16. Ympäristöministeriö/ Museovirasto, Helsinki 1993. 278 s.
146. **Rantanen, J.**, ”Hiilenpoltosta Jokiläänissä viime vuosisadalla”. *Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistyksen vuosikirja* vol. 5. 1929. S. 83-89.
147. **Rask, Henry**, ”Bruksinspektor Johan Nordbergs tvist med Svartå bruk 1760-1777”. *Västnyländsk årsbok* vol. 6. 1982. S. 29-42.
148. **Rautainen tarina. Inhan tehtaat 150 vuotta**. Inhan tehtaat, Ähtäri 1991. 51 s.
149. **Riiluoto, Lea**, *Kauttuan tehdasyhdyskunnan syntyvaiheet*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Turku 1950. 60 s.
150. **Roos, John, E.**, ”Ett karelskt järnbruk före Stora Öfreden” [Juvankoski Uudella-kirkolla]. *Historisk tidskrift för Finland*. 1924. S. 114-126.
151. ”**Ruostunut** rauta ja nurmettunut romantiikka Ämmän vanha ja syrjäinen rautaruukki” [Suomussalmi]. *Seura* vol. 38. 1936. S. 6-7, 12.
152. **Ruukinmiljööt**. Näyttelyjulkaisu. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki 1979. 71 s.
153. **Ruukkien retki. Historic Ironworks of Finland**. Toim. Mirja Turunen. Museovirasto/ Suomen Matkailuliitto, Helsinki 1998. 168 s.

154. **Sahlberg, Irja**, ”En österbottensk gelbgjutare” [Erik Häggkvist 1826 Ylimarkussa]. *Budkavlen*. 1937. S. 64-71.
155. **Sahlberg, Irja**, ”Stångjärnsmedjan i Strömfors” [Ruotsinpyhtää]. *Budkavlen*. 1948. S. 80-97.
156. **Sahlberg, Irja**, ”En gelbgjutare i Sundom” [Erik Häggkvist Sulvassa]. *Österbottensk årsbok* 1958. Vasa 1958. S. 60-66.
157. **S[aloheimo], L[auri]**, ”Möhkön rautatehdas” [Ilomantsi]. *Rajaseutu*. 1943. S. 19-21, 59-61, 73-74, 114-115. 1944. S. 14-15, 44-45, 81-82, 103-104. 1945. S. 45-46, 90-91. 1946. S. 7-9, 29-31, 49-50, 87-89.
158. **Saloheimo, Lauri**, ”Möhkön rautaruukki” [Ilomantsi]. *Pogostan Pakinat* nro 3. 1959. S. 6-8. Nro 4. S. 1-3.
159. **Saloheimo, Lauri**, ”Möhkön rautaruukki 1860-luvulla”. *Karjalainen viesti* nro 1. 1962. S. 4-7.
160. **Sandelin, E.A.**, ”Kruttilverkningen vid Finlands första krutbruk. Östermyra bruk 1828-1890” [Seinäjäki]. *Finska Kemist-Samfundets Tidskrift*. 1943. S. 268-280.
161. **Schalin, Zachris**, ”Inattivaara kopparbruksförsök i Österbotten på 1700-talet” [Pudasjärvi]. *Teknikern* 1905. S. 231-234, 252-254, 262-264, 285-289.
162. **Schybergson, Per**, ”Industrin i Finland före industrialiseringen”. *Historian opettajien vuosikirja* vol. 12. 1975. S. 88-96.
163. **Schybergson, Per**, *Työt ja päivät. Ahlströmin historia 1851-1981*. A.Ahlström Oy, Helsinki 1992. 403 s.
164. **Seela, Jacob**, ”Kring Finlands äldre glasindustri. Flaskor och buteljer under 200 år. Åbo stads historiska museun. Årsskrift vol. 34-35. 1970-71. Åbo 1971. S. 53-119.
165. **Seela, Jacob**, ”The early Finnish Glass Industry”. *Journal of Glass Studies* vol. XVI. New York. 1974.
166. **Seela, Jacob**, ”Yläneen Tourulan lasitehtaan alkuvaiheita vv. 1824-1849”. *Varsinais-Suomen maakuntakirja* vol. 24. Turku. 1974.
167. **Seela, Jacob**, ”Österbotten som centrum för äldre glasgravyren”. *Nordenskiöldssamfundets tidskrift* vol. 37. Helsingfors 1974.
168. **Seela, Jacob**, *Berga bruk (1797-1883). En österbottensk glasmanufaktur från 1800-talet* [Pirttikylä]. Särtryck ur Österbotten. [s.n.], [s.l.] 1975. [127 s.].
169. **Seela, Jacob**, ”Iloniemi, unohdettu lasitehdas Varsinais-Suomen takamailla 1857-1889”. *Turun kaupungin historiallinen museo. Vuosijulkaisu* vol. 41. 1977. Turku 1980. S. 173-240.
170. **Seela, Jacob**, ”Åvik Suomen lasiteollisuuden uranuurtajana” [Somero]. *Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistyksen vuosikirja* vol. 46 1977. [s.n.], Forssa 1977. S. 9-56.

171. *Se oli rautaa. Kertomuksia masuuneista ja sulatoista.* Toim. Laaksonen, Pekka, Nirkko, Juha, Rassi, Antti. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1990. 323 s.
172. **Sipilä, Kustaa**, *100 vuotta tiilenvalmistusta Leppäkoskella 1860-1960* [Janakkala]. [s.n.], Hämeenlinna 1960. 16 s.
173. **Sipilä, Kustaa**, ”Leppäkoski tiilikylänä yli 100 vuotta” [Janakkala]. *Tiili* nro 2. 1979. S. 12-17.
174. **Sirén, Olle**, *Strömfors. Tehdas ja tehdasyhteiskunta 1695-1970* [Ruotsinpyhtää]. [s.n.], Helsinki 1971. 112 s.
175. **Sirén, Olle**, *Strömfors bruks historia 1695-1984* [Ruotsinpyhtää]. Toinen painos. [A.Ahlström Oy, Strömfors], 1984. 74 s.
176. **Solitander, C.P.**, ”Vuoritoimi Suomessa”. *Oma maa* V. 1910. S. 474-487.
177. **Spoof, Sanna Kaisa**, *Savikkojen valtias. Jokelan tiilitehtaan sosiaalinen ja fyysinen miljöö.* Väitöskirja Helsingin yliopistossa. Julkaistu sarjassa *Kansatieteellinen arkisto* nro 43. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki 1997. 365 s.
178. *Suomen historialliset metalliruukit.* Toim. Juha Kotipelto. Museovirasto, Helsinki 1997. 78 s.
179. *Suomen lasikirjallisuuden bibliografia.* Toim. Kaisa Koivisto et al. Suomen lasimuseo, Riihimäki 1982. 24 s.
180. *Suomen lasiteollisuus pähkinänkuoressa.* Tri Vilho Annalan teoksen *Suomen lasiteollisuus vuodesta 1681 nykyaikaan* mukaan kirjoittanut Eero Hilli. Riihimäen valtakunnallisen lasimuseon julkaisuja nro 1. Riihimäen valtakunnallinen lasimuseo, Riihimäki 1965. 15 s.
181. *Suomen tiiliteollisuuden historia 1-2.* Suomen tiiliteollisuusliiton julkaisuja. Tiilikeskus, Helsinki 1981. 561 s. (Kaksi osaa yhdessä nidoksessa). Osa 1: Tiilen lyönti ja käyttö ristiretkijalta 1850-luvulle. Kirj. Rauno Kuokkanen. Osa 2: Suomen tiiliteollisuus 1860-1978. Kirj. Kauko Leiponen.
182. **Suonio, Jukka**, ”Tiilirakentamisen ja tiilenlyönnin perinne Suomessa”. *Tiili* nro 1. 1982. S. 12-23.
183. **Svedlin, Th.**, *Taalintehtaan rautaruukki ja sen isännät 1686-1936.* Suom. Albert Gyllenbögel. Osakeyhtiö Taalintehtas, Helsinki 1936. 434 s.
184. **Särkkä, T.J.**, *Kolmesataa vuotta raudanjalostusta ja teollisuuskulttuuria Suomessa.* Kotimaisen työn ry:n julkaisuja nro 29. [s.n.], Helsinki 1935. 87 s.
185. **Talve, Ilmar**, ”Taalintehtas ja sen työväki ennen II maailmansotaa”. *Aboa* vol. 47. 1983. S. 13-67.
186. **Tegengren, Helmer**, ”Några försök att i Österbotten upprätta ädlare bergverks under förra hälften av 1700-talet”. *Arkiv för svenska Österbotten* vol. 2, nro 2-3. 1934. S. 255-276.

187. **Tegengren, Helmer**, ”Ur de österbottniska brukens historia”. *Tekniska Föreningens i Finland Förhandlingar*. 1944. S. 232-238.
188. **Tegengren, Helmer**, ”Planer på en kopparbergslag i Österbotten på 1670-talet”. *Budkavlen*. 1946. S. 85-93.
189. **Tegengren, Helmer**, *Billnäs bruks historia. Minnesskrift på uppdrag av styrelsen för O.Y. Billnäs A.B [1641-]*. [s.n.], Helsingfors 1949. 357 s.
190. **Tengström, Gösta**, *Muistikuvia Karhulan lasitehtaalta*. Julkaisu Karhulan lasitehtaan 75-vuotisen toiminnan johdosta 1889-1964. Karhula glasbruk, Karhula 1964. 83 s.
191. ”**Teollisuutta** kreivin aikaan” [Siikajoen Palokosken rautaruukin vaiheista]. *Uusi kuvalehti* vol. 36. 1960. S. 32-33.
192. **Trüstedt, Otto**, ”Orijärven malmikenttä”. *Geoteknillisiä tiedonantoja* nro 5. Helsinki 1909. 34 s. Myös: *Suomen Teollisuushallituksen tiedonantoja* nro 48. Helsinki 1909. S. 352-379.
193. **Turunen, Eero**, ”Orijärven kaivos 1757-1957”. *Vuoriteollisuus* nro 2. 1957. S. 13-24.
194. **Tusa, Esa**, *Kallenkosken kolme patruunaa*. E.Tusa (Avustajina Urho ja Kalevi Inha), Tuuri 1990. 113 s.
195. **Törnblom, Lena**, ”Åländsk bergsbruk från 1500-talet till våra dagar”. *Historia bland öar och skär. Historicus r.f:s och Historiska föreningens i Stockholm seminarium i Egentliga Finland och på Åland 22.-26.5.1986*. Toim. Nina Edgren et al. *Historicus* skriftserie vol. 6. 1986. S. 11-20.
196. **Varsinais-Suomen menneisyyttä**. Lisää Varsinais-Suomen historiaan 2. Eripainos Turun historiallisen yhdistyksen julkaisusta nro 4. Turun historiallinen yhdistys, Turku 1933. 212 s.
197. **Venäläiset Suomessa 1809-1917**. Toim. Pauli Kurkinen. Historiallinen arkisto vol. 83. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1984. 346 s.
198. **Vesteri, Heimo**, ”Inhan tehtaat” [Ähtäri]. *Vanhaa Ähtäriä = Kyrönmaa* vol. 8. 1951. S. 55-69.
199. **Vilkuna, Kustaa, H.J.**, *Rautaruukit ja ruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. Talous- ja sosiaalhistoriallinen tutkimus Suomen rautateollisuudesta Mustion perustamisesta isoonvihaan*. Suomen historian lisensiaatintyö Jyväskylän yliopiston historian laitoksella. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1992. 311 s.
200. **Vilkuna, Kustaa, H.J.**, *Valtakunnan eduksi, isänmaan kunniaksi, ruukinpatruunalle hyödyksi. Suomen rautateollisuus suurvalta-ajalla*. Väitöskirja. Julkaistu sarjassa *Historiallisia tutkimuksia* nro 188. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1994. 388 s.
201. **Virrankoski, Pentti**, ”Teollisuus ja käsityö”. *Suomen taloushistoria I. Agraarinen Suomi*. Helsinki 1980. S. 240-254.

202. **Virrankoski, Pentti**, "Potaska suomalaisen talonpojan teollisuuden tuotteena". *The economy and economic relations of the city of Rome during the principate*. Toim. Lauri Kiviniemi. Scripta historica vol. 11. Oulun historiaseura, Oulu 1987. S. 63-93.
203. **Vuorivirta, A.J.**, "Saarikosken rautatehdas Kuhmonniemellä" [Kuhmo]. *Kotiseutu* 1938. S. 78-80.
204. **W.C.**, "Något om glasindustrin i Finland och om blåsningen av fönsterglas å Skinnarviks bruk". *Kalender utgiven av Svenska Folkskolans Vänner*. 1916. S. 74-78.
205. **Ylisirniö, Helena**, *Ylä-Savon rautasampo. Jyrkkäkosken rautaruukki 1831-1919*. [Sonkajärven kunta], Sonkajärvi 1990. 120 s.
- +
206. **Liinamaa, Matti**, "Luettelo Suomen teollisuusyritysten ja kauppaliikkeiden historiikkeista". *Miscellanea bibliographica* nro 6. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja nro 23. Helsingin yliopisto, Helsinki 1952. S. 49-82. (Bibliografioiden bibliografiassa: **Grönroos, Henrik**, *Finlands bibliografiska litteratur. Kommenterad förteckning*. Ekenäs Tryckeri Aktiebolags Förlag, Ekenäs 1975).